

ПРАВА ЛЮДИНИ В КИТАЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Китайська Народна Республіка (далі – КНР) становить собою яскравий приклад держави, яка багато в чому не відповідає усталеним поглядам про закономірності розвитку суспільних відносин, взаємозалежність економічної й політичної систем, вплив державної влади на всі сфери суспільного життя. За різних часів суспільний лад КНР був предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців [Див.: 2; 3; 6; 12; 13], а тема прав людини взагалі і проблема їх дотримання у Китаї сьогодні викликає чималу увагу [Див.: 7; 9; 10; 14], особливо у зв'язку з подіями у Тибетському автономному районі [5].

Метою даної статті є висвітлення особливостей конституційно-правового регулювання правового становища особи в КНР.

Після порівняно повільного розвитку в середині ХХ ст. у ХХІ ст. КНР ввійшла могутньою і впливовою державою. У процесі здійснення політичних та економічних реформ бурхливих змін і

розвитку відчуло й законодавство країни. З кінця 70-х років і донині Китай переживає законодавчий бум, що характеризується прийняттям законів, необхідних для прискорення політичного й економічного розвитку країни. Важливе місце в цьому процесі посідають права людини, визнані державою тією цінністю, на забезпечення якої мають бути спрямовані прийняті закони. При цьому країна спирається на положення найважливіших міжнародних угод у сфері прав людини, включаючи й Загальну декларацію прав людини 1948 р., Пакт про економічні, соціальні й культурні права 1966 р. і Пакт про громадянські й політичні права 1966 р. [15].

За часів існування Китайської Народної Республіки було прийнято 4 Конституції – 1954, 1975, 1978 років і чинна, прийнята 4 грудня 1982 р. Ця Конституція КНР містить Передмову й 4 глави: «Загальні положення», «Основні права й обов'язки громадян», «Державний устрій», «Державний прапор, Державний герб,

столиця КНР» [19].

Китай активно бере участь у міжнародній діяльності по захисту прав людини. На сьогодні він послідовно ратифікував і приєднався до 17 міжнародних конвенцій з прав людини. У 1997 р. китайський уряд підписав Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (ратифікував у 2001 р.), у жовтні 1998 р. – Міжнародний пакт про громадянські й політичні права. У квітні 1999 р. в КНР опубліковано Білу книгу «Прогрес Китаю в захисті прав людини в 1998 р.» [18], а 14 березня 2002 р. парламентом були прийняті поправки до Конституції КНР, згідно з якими поняття «права людини» вперше ввійшло до Основного закону цієї країни. У статті «Права людини» зазначено, що «держава поважає й гарантує права людини» [11; 18].

У гл. 2 Конституції закріплено принципи рівності громадян Китаю перед законом і заборона дискримінації. Громадяни країни наділяються правами як економічними, соціальними й культурними, так і громадянськими й політичними [19].

КНР дотримується позиції, що питання, які стосуються прав людини, повинні бути головним чином у внутрішній юрисдикції держави й вирішуватися за допомогою законодавчих, адміністративних та інших внутрішніх ме-

ханізмів. Однак в останні роки в країні стала переважати визнана у світі точка зору, що у справі забезпечення й захисту прав людини значну роль відіграє міждержавне співробітництво й дотримання основних міжнародних угод з прав людини [Див.: 7; 9; 10; 14].

Відповідно до стратегії економічного розвитку, розробленої в Китаї після проголошення політики реформ і відкритості, для проведення модернізації країни намічено 3 етапи. Цілі першого (вирішення проблем харчування та інших засобів життя) і 2-го (досягнення рівня належної заможності) етапів в основному вже досягнуті. Закладено матеріальну базу для здійснення мети 3-го етапу: до середини XXI ст. довести показник ВВП до рівня розвинутих країн, що означатиме створення заможного життя для населення й найбільш повну реалізацію одного з головних положень Пакту про економічні, соціальні й культурні права – права кожного на гідний життєвий рівень для нього самого та його родини (що включає достатнє харчування, одяг і житло) й на безупинне поліпшення умов життя (ст. 11) [4, с. 15].

Підписавши Пакт про громадянські й політичні права в 1998 р., Китай поки що не ратифікував його, пояснюючи це тим, що перед тим, як ратифікувати той чи інший договір, необхідно спочат-

ку вжити заходів для приведення законодавства країни у відповідність до основних положень договору. Одна з причин відмови від ратифікації полягає в тому, що в КНР ще не заборонено смертну кару. Згідно з Пактом її можна застосовувати тільки «за найтяжчі злочини відповідно до закону» (ст. 6) [4, с.23]. А в Китаї щорічно страчують до 3-х тис. засуджених не тільки за такі тяжкі злочини, як убивство, тероризм і розбій, а й за ненасильницькі економічні – шахрайство, крадіжка кредитних карт тощо [5, с.200].

У 1998 р. КНР ратифікувала Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження і покарання. Але катування затриманих та ув'язнених залишаються в КНР досить поширеним явищем [5, с.201].

Китай ратифікував договори, що стосуються трудових відносин, добробуту та інших соціальних аспектів, але відмовився дозволити вільні профспілки. Таким чином, у КНР, як і раніше, дозволяється діяльність тільки однієї профспілки – Всекитайської, що нараховує 103 млн. членів, проте китайська влада вважає, що це обмеження не порушує прав людини [18].

У Конституції Китаю гарантуються такі права, як право брати участь у ведінні державних справ, голосувати й бути обраним на

вільних періодичних виборах, право на свободу слова, друку, зборів, особисту недоторканість та ін. Проте правозахисників продовжують ув'язнювати, не припиняються репресії щодо національних меншин (тибетців, уйгурів і монголів), християн переслідують за сповідання релігії без дозволу державної влади, жінки, як і раніше, зазнають насильства й дискримінації, посилено цензуру в Інтернеті та в інших ЗМІ [5, с.201; 16; 20].

Позитивним є той факт, що КНР розпочинає співпрацю з різними органами ООН, що контролюють процес дотримання прав людини. Так, у 1991 р. Китай уперше направив запрошення Спеціальному доповідачеві ООН з проблем релігійної нетерпимості, запросив Спеціального доповідача ООН по проблемі катувань. Співпраця цієї країни з Комітетом ООН з економічних, соціальних й культурних прав, а також з іншими контрольними органами ООН свідчить, що Китай більше не розглядає права людини як такі, що належать винятково до внутрішньої юрисдикції держави [15].

Поряд з окремими демократичними змінами правове регулювання суспільних відносин у КНР продовжує базуватись на соціалістичній концепції взаємовідносин держави й особи. Це означає, що в праві не викорис-

товується зарубіжна конструкція «права людини – права громадянина», згідно з якою права індивіда мають універсальний характер і належать усім, а права громадянина пов'язані з громадянством [10]. Класовий підхід до правової регламентації статусу особи означає, що головними учасниками суспільних відносин офіційно вважаються трудящі, причому саме громадяни, тому й гл. 2 Конституції КНР зветься «Основні права й обов'язки громадян». Регулювання прав та свобод у цій країні навіть на конституційному рівні є своєрідним порівняно як з конституціями країн Західної Європи (що цілком зрозуміло), так і з їх класичною соціалістичною моделлю [8].

По-перше, в конституційному переліку прав та свобод бракує низки найважливіших, які в більшості країн винесено на конституційний рівень (право на життя, свобода думки тощо). Цілком зрозуміло, що цінність людського життя в державі з мільярдним населенням і недемократичним падом не може бути високою незалежно від того, закріплено в конституції право на життя чи ні. Цим китайська Конституція відповідає соціалістичній традиції не закріплювати право на життя, що само по собі багато що говорить про державу та її лад.

По-друге, політичні права сформульовані неповно, без тра-

диційних для соціалістичного державного права матеріальних гарантій, на відміну від формулювань соціально-економічних прав, наділених такими гарантіями (причому особливо докладно врегульовано право на працю). У Конституції КНР політичні права та свободи передують усім іншим, причому окрема стаття присвячена виборчому праву громадян КНР (ст. 34). Інші політичні права вмістилися лише в одній статті, відповідно до якої «громадяни Китайської Народної Республіки мають свободу слова, друку, зборів, союзів і вуличних походів і демонстрацій» [19].

По-третє, з економічних і соціально-культурних прав закріплені: право на працю, відпочинок, пенсійне забезпечення по старості, забезпечення у випадку хвороби і непрацездатності, право власності і спадкування, право на творчість, науково-дослідну діяльність, літературно-художню творчість і діяльність в інших галузях культури. Що стосується права власності, яким наділені як китайські громадяни, так і іноземці, то воно не згадується в гл. 2 «Основні права й обов'язки громадян», а закріплено в гл. 1 «Загальні положення» у зв'язку з конституційним регулюванням економічної системи і форм власності в Китаї. Таким чином, у конституційній характеристиці права власності акцент

зроблено на його соціальній функції, що відповідає домінуванню колективістських засад у житті КНР. Це також говорить про те, що для законодавця право власності є важливим не як частина правового статусу громадян та іноземців, а як елемент економічної системи, а головне завдання цих норм – визначення місця особистої й приватної власності в соціалістичному економічному механізмі.

Визначальне для соціалістичного конституціоналізму право на працю закріплено в ст. 42 Конституції КНР: «Праця – почесний обов'язок усіх працездатних громадян. Трудящі державних підприємств і колективних господарських організацій міста й села повинні ставитися до своєї праці як хазяї країни. Держава заохочує соціалістичне трудове змагання, нагороджує відмінників праці й передовиків. Держава заохочує заняття громадян добровільною безоплатною працею» [19].

По-четверте, для Конституції КНР характерно досить докладне регулювання обов'язків громадян, значна частина яких має яскраво виражений соціалістичний характер, віддзеркалює соціалістичні реалії (наприклад, обов'язок працювати чи дотримуватися трудової дисципліни). До політичних обов'язків належать такі: захищати єдність держави і згурто-

ваність усіх національностей країни; дотримуватися конституції й законів; зберігати державну таємницю; додержуватися громадського порядку; охороняти безпеку, честь та інтереси батьківщини; захищати її від агресії (до речі, обов'язок «дати відсіч агресії» явно є конституційним втіленням учення Мао Цзедуна про ворогів) [8].

Великою своєрідністю відрізняється бачення законодавцем правового зв'язку громадянина й держави, їх взаємних прав та обов'язків. У цілій низці нормативних актів КНР встановлюється право громадян та організацій повідомляти про правопорушення. При цьому державні органи повинні преміювати цих осіб за такі викриття [8].

У китайській правовій літературі, звичайно, дається інше трактування правового статусу особи. Як правило, підкреслюється, що при оцінці положення з правами людини в КНР потрібно враховувати історію й реалії цієї країни; часто зустрічаються й апеляції до уявлень китайського народу, які й втілені в законодавстві. У даному випадку про роль партії не згадується: Компартія Китаю як би відступає в тінь, а правовий статус особи виступає як реалізація інтересів саме народу і тільки його [9]. Найбільша увага приділяється захисту колективних прав, що зумовлюється особли-

востями історичного й культурного розвитку, наявністю величезної чисельності населення й пов'язаною з цим необхідністю постійного вирішення крупномасштабних завдань [15].

З офіційної точки зору 3 характерні риси відрізняють правовий статус особи в КНР: (а) всеохоплюючий характер прав («права людини є не надбанням меншості, не окремих класів чи прошарків, а всіх громадян Китаю»); (б) справедливість («в умовах соціалістичного ладу, встановленого в КНР, скасована експлуатація, ліквідовані експлуаторські класи. Користування громадянськими правами не зустрічає обмежень, пов'язаних з майновим становищем, національною й расовою належністю, положенням, родом занять, соціальним походженням, віросповіданням, освітнім цензом, осілістю тощо; усі громадяни суспільства мають рівні права») і (в) реальність («права, якими користуються громадяни в повсякденному житті, тотожні тим, що записані в Конституції й законах») [9].

Ієрархія життєвих цінностей пересічного китайця й ієрархія його конституційних прав та свобод також істотно відрізняються. Перелік останніх у Конституції КНР відкривається виборчими правами, далі йде низка інших політичних свобод (слова, друку, зборів і т.д.), свобода віросповідання,

свобода особи, недоторканість честі й гідності громадян. Однак політичні свободи є пріоритетними скоріше для інтелігенції, ніж для основної маси громадян КНР. У той же час традиційна свідомість китайця ставить на перше місце права на життя і здоров'я, на ім'я (засновано на традиційному для китайського менталітету розумінні імені як долі) і на власне зображення [1].

Статус громадян у КНР неоднаковий: для визначення його обсягу важливо те, на якій території проживає дана особа. Так, правовий статус жителів Особливих адміністративних районів (Сянган і Аомінь) значно відрізняється від статусу інших громадян, оскільки в них протягом тривалого часу зберігалися «капіталістичний лад і капіталістичний спосіб життя», а статус жителів Особливих економічних зон відрізняється від статусу переважної більшості громадян КНР [8; 17].

Слід також зазначити, що іноземці й апатриди навіть формально (як це зроблено в конституціях деяких держав) не прирівняні до громадян Китаю у цілому щодо деяких прав і свобод: їх статус розглядається окремо, як особливий. Частина 1 ст. 32 Конституції проголошує: «Китайська Народна Республіка охороняє законні права й інтереси іноземців, що знаходяться в Китаї;

іноземці, що знаходяться в Китаї, повинні дотримуватися законів КНР». Більше того, ця стаття міститься в гл. 1 «Основні положення», а не в гл. 2 «Основні права й обов'язки громадян». Цей законодавчо-технічний прийом забезпечує те, що з погляду організації тексту Конституції правовий статус іноземців ніяким чи-

ном не «перетинається» з правовим статусом громадян.

Але, незважаючи на наведені вище недоліки, цілком очевидними є певні позитивні зрушення, у конституційному регулюванні прав людини намітився явний прогрес, що підтверджується діалогом, який розпочався між КНР та ООН.

Список літератури: 1. Бергер Я. Права человека в Китае: общность и специфика // Пробл. Дальнего Востока. – 1993. – № 3. – С. 35-39. 2. Гудошников Л.М. Восстановление и развитие законодательства КНР в процессе реформ // Журн. рос. права. – 2002. – № 2. – С. 128-136. 3. Гудошников Л.М. Эволюция государственного строя Китайской Народной Республики (становление, развитие и деформация системы государственных органов). – М.: Б. и., 1971. – 26 с. 4. Действующее международное право. В 3-х т. – Т. 2 /Сост. Ю.М.Колосов и Э.С.Кривчикова. – М.: Изд-во МНИМП, 1999. – 832 с. 5. Доклад Amnesty International 2008. – 500 с. // <http://www.amnesty.org/ailib>. 6. Егоров К.А. Эволюция политической системы КНР и политическая динамика. – М.: Б. и., 1992. – 48 с. 7. Карташкин В.А. Механизмы защиты прав человека // Ежегодник российского права 1999. – М.: Норма, 2000. – С. 340-344. 8. КНР и китайская диаспора: правовой аспект взаимоотношений / Ин-т стран СНГ. Ин-т диаспор и интеграции // Информационно-аналитический бюллетень. – № 42 (15.12.2001). 9. Права человека в Китае. – Пекин: Пресс-канцелярия Госсовета КНР, 1991 // <http://www.china.org.cn/russian/index.htm>. 10. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под ред. Е.А. Лукашевой // Гос-во и право. – 2001. – № 5. – С. 89-100. 11. <http://www.russian.xinhuanet.com>. 12. Сунь Тайхун. Правительственная система в КНР: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Киев, 1993. – 19 с. 13. У Юй Син. Китай и Россия в условиях глобализации // Вестн. МГУ: Сер. 18: Социология и политология. – 2003. – № 3. – С. 20-32. 14. Черниченко С.В. Личность и международное право. – М.: МО, 1974. – 166 с. 15. Юй Лимэй. Законодательство КНР и Пакты о правах человека // Юрист-международник. – 2004. – №1 // <http://law-news.ru>. 16. China: The Olympics countdown – Repression of activists overshadows death penalty and media reforms (ASA 17/015/2007) // <http://www.amnesty.org/ailib>. 17. Hong Kong 's return to Chinese sovereignty: ten years on (ASA 19/001/2007) // <http://www.amnesty.org/ailib>. 18. <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1079268000>. 19. <http://www.china.org.cn/russian/index.htm>. 20. People 's Republic of China: The Olympics countdown – one year left to fulfil human rights promises (ASA 17/024/2007): <http://www.amnesty.org/ailib>.

Надійшла до редакції 26.09.2008 р.